

## **ВІДГУК**

офіційного опонента, кандидата психологічних наук, доцента  
Османової Аліме Маметівни  
на дисертаційну роботу Овчаренко Олени Юріївни «Чинники стресостійкості  
студентів в умовах інклюзивного навчання», подану на здобуття ступеня  
доктора філософії у галузі психології  
спеціальністю 053 «Психологія»

### **Актуальність обраної теми**

Дослідження чинників стресостійкості студентів в умовах інклюзивного навчання є надзвичайно актуальним як у науковому, так і в практичному вимірах. У сучасному суспільстві, що перебуває у стані постійних соціальних трансформацій та зовнішніх викликів, питання збереження психологічного здоров'я та підвищення стресостійкості молоді набуває особливого значення. Актуальність обраної теми посилюється впровадженням інклюзивної освіти у вищих навчальних закладах України, що ставить перед студентами та педагогічними колективами нові завдання – адаптації, взаємоприйняття, формування толерантності та взаємопідтримки.

Студенти з особливими освітніми потребами стикаються з підвищеним ризиком психоемоційного напруження, що зумовлює необхідність вивчення внутрішніх і зовнішніх чинників їхньої стресостійкості. Водночас важливо враховувати й те, що стресостійкість є значущим ресурсом не лише для осіб з інвалідністю, а й для всіх учасників освітнього процесу, адже сприяє гармонійному особистісному розвитку, збереженню психічного здоров'я та ефективній соціалізації.

Автор дисертації цілком обґрунтовано звертається до вивчення чинників стресостійкості саме в контексті інклюзивного навчання. У сучасних умовах, коли зростає кількість студентів з особливими освітніми потребами, а освітні заклади активно впроваджують принципи інклюзії, з'являється потреба в поглибленому аналізі психологічних ресурсів особистості, які забезпечують ефективне подолання труднощів і збереження психічного благополуччя. Важливо, що дисертантка не обмежується загальним розумінням стресостійкості, а розглядає її крізь призму освітнього

середовища, міжособистісних взаємин та індивідуальних психологічних характеристик студентів.

Обрана тематика відповідає пріоритетним завданням сучасної психологічної науки та практики, що пов'язані з пошуком шляхів підвищення психологічної безпеки, стійкості та адаптивності молоді. Результати дослідження мають не лише теоретичну значущість, оскільки дозволяють уточнити наукові уявлення про детермінанти стресостійкості, але й вагомим прикладним значенням – вони можуть бути використані у розробці програм психологічного супроводу студентів, підвищенні ефективності інклюзивної освіти, підготовці майбутніх психологів та педагогів до роботи в умовах різноманітності та багатоманітності освітнього простору.

Таким чином, тема дисертаційної роботи Овчаренко О.Ю. відповідає сучасним науковим і суспільним потребам, знаходиться на перетині актуальних напрямів психологічної науки – психології стресу, ресурсного підходу, інклюзивної та освітньої психології. Її практичне значення полягає у можливості застосування отриманих результатів для оптимізації системи психологічного супроводу студентської молоді, підвищення ефективності інклюзивної освіти та розвитку соціально-психологічної компетентності майбутніх фахівців.

### **Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації**

Наукові положення, висновки та рекомендації, подані у дисертаційній роботі Овчаренко Олени Юріївни, відзначаються належним рівнем обґрунтованості та підтверджуються як теоретичним аналізом, так і результатами проведеного емпіричного дослідження. Авторка спирається на сучасні методологічні підходи, що забезпечує наукову достовірність та валідність отриманих результатів.

Застосування комплексу психодіагностичних методик та статистичних процедур обробки даних дозволило досягти високої надійності висновків. Вони логічно узгоджуються з поставленими завданнями та повною мірою відображають зміст отриманих результатів. Рекомендації мають чітку

практичну спрямованість, відповідають сучасним потребам психологічної практики у сфері інклюзивної освіти та можуть бути використані у діяльності психологічних служб закладів вищої освіти, а також у системі психопрофілактики й соціально-педагогічної підтримки студентів.

Узагальнюючи, можна стверджувати, що наукові положення, висновки та рекомендації, сформульовані у дисертації, є достатньо аргументованими, мають наукову новизну й підтверджують значущість дослідження як у теоретичному, так і в практичному аспектах.

**Практичне значення результатів дисертаційного дослідження** полягає у можливості їх використання в освітній діяльності закладів вищої освіти для розробки та вдосконалення навчальних програм, спрямованих на підвищення стресостійкості студентів, а також для впровадження інклюзивних методик навчання, що враховують особливості студентів з інвалідністю в умовах кризових ситуацій. Отримані результати можуть бути рекомендовані для підготовки викладачів і кураторів до роботи з молоддю в умовах підвищеного стресу, для адаптації освітнього процесу до нових соціальних реалій, у системі психологічної підтримки та реабілітації студентів, зокрема тих, які зазнають впливу воєнного стресу.

Розроблені рекомендації та програми можуть застосовуватися у створенні та вдосконаленні тренінгових курсів із розвитку стресостійкості та емоційної саморегуляції, у підготовці психологів і соціальних працівників до роботи з молоддю, а також для впровадження онлайн-ресурсів та платформ підтримки, що допомагають долати стрес і тривожність.

Практичну цінність підтверджує апробація програми на кафедрі психології, соціальної роботи та педагогіки Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна», де було засвідчено позитивні результати серед студентів. Програму неодноразово впроваджено у навчальний процес під час викладання дисциплін «Психологія стресу та стресових розладів», «Управління стресом: практичні інструменти самопомоги», «Психологічна допомога в екстремальних ситуаціях», «Психологія стресу та стресостійкості особистості».

Матеріали дослідження використано у навчальних посібниках «Психологія стресу та стресових розладів», «Управління стресом: практичні інструменти самопомоги», а також при розробці психологічної гри «Інтеграція» (теми «Людина з інвалідністю», «Інклюзія», «Інтеграція») та «Мотиваційного щоденника стресостійкості», що сприяє постановці цілей, емоційній рефлексії та підвищенню особистісної ресурсності студентів.

Отримані результати можуть бути ефективно використані у психологічній практиці, освітньому середовищі та соціальній роботі для підтримки студентської молоді в умовах воєнних криз і соціально-економічних викликів.

### **Наукова новизна одержаних результатів**

Наукова новизна дисертаційної роботи Овчаренко Олени Юріївни полягає у комплексному дослідженні феномену стресостійкості студентів в умовах інклюзивного навчання в сучасних соціокультурних і воєнних реаліях України.

*Уперше:*

- здійснено порівняльне емпіричне дослідження чинників стресостійкості студентів з інвалідністю та без інвалідності в умовах інклюзивного освітнього середовища в ситуації воєнного стану й дистанційного навчання;
- обґрунтовано вплив первинних та вторинних актуальних здібностей (за WIPPF 2.0) на формування внутрішніх ресурсів, що зумовлюють рівень стресостійкості;
- визначено факторну структуру актуальних здібностей у студентської молоді з урахуванням інвалідності як змінної, що модифікує адаптаційні механізми;
- розроблено та апробовано авторську програму розвитку стресостійкості, адаптовану для студентів з інвалідністю та без інвалідності в умовах інклюзивного онлайн-навчання, ефективність якої підтверджено зниженням тривожності й підвищенням життєстійкості;

-створено теоретичну модель чинників стресостійкості студентів в умовах інклюзивного навчання, що відображає взаємозв'язок життєстійкості, адаптаційно-особистісних ресурсів, копінг-стратегій та актуальних здібностей.

*Уточнено:*

-структуру стресостійкості як психологічного конструкту з урахуванням соціально-демографічних, когнітивних, емоційно-вольових та освітніх чинників;

-уявлення про специфіку копінг-стратегій у студентів: у студентів з інвалідністю домінує орієнтація на самоконтроль, конфронтаційні дії та пошук соціальної підтримки, тоді як у студентів без інвалідності — емоційно-орієнтовані стратегії та планування вирішення проблем;

-знання про внутрішні ресурси студентів: у студентів з інвалідністю провідними є вторинні (дисципліна, ощадливість, охайність), тоді як у студентів без інвалідності — первинні духовно-мотиваційні (віра, сенс, надія).

*Отримано нові дані щодо:*

-впливу соціального контексту (Україна – Європа) на рівень тривожності, адаптивності і якість життя студентів з інвалідністю;

-кореляційних зв'язків між показниками адаптації, саморегуляції, внутрішньої організованості та стресостійкості;

-диференційованих профілів особистісних ресурсів та копінг-стратегій студентської молоді.

Удосконалено теоретичні уявлення про стресостійкість як динамічний особистісний ресурс, що формується у взаємодії психологічних, соціальних та організаційних чинників і забезпечує ефективне подолання стресових ситуацій в умовах інклюзивного освітнього середовища.

**Повнота викладення наукових положень, висновків і результатів в опублікованих працях**

Дисертація подана у вигляді кваліфікаційної наукової праці на правах рукопису, виконана здобувачем особисто, містить наукові положення, нові

науково обґрунтовані теоретичні та практичні результати здійснених Овчаренко Оленою Юріівною досліджень, які мають істотне значення для психології.

Загальний обсяг основного тексту дисертації, додатки та список літератури достатні для дисертаційних робіт за спеціальністю 053 – Психологія.

Аналіз публікацій дозволяє стверджувати, що всі публікації Овчаренко Оленою Юріівною прямо пов'язані з темою дисертації та розкривають її зміст. На цій підставі можна переконливо стверджувати, що дисертація виконана здобувачкою самостійно, а усі сформульовані в ній положення і висновки обґрунтовані на основі особистих досліджень автора.

Основні результати дослідження відображено у 26 публікаціях: 9 статтях та 17 тезах виступів на конференціях.

Було розроблено 2 навчальних посібника («Психологія стресу та стресових розладів», «Управління стресом. Практичні інструменти самопомоги»), Мотиваційний щоденник стресостійкості, авторська «Психологічна гра «Інтеграція» та колективна монографія «Соціально-психологічна підтримка осіб з інвалідністю в умовах війни».

Наукові публікації відповідають вимогам п. 8 Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого Постановою № 44 Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р.

#### **Відповідність дисертації встановленим вимогам**

Дисертація має класичну структуру і складається зі вступу, трьох розділів, висновків, додатків та списку використаних джерел. Оформлення дисертації за структурою, стилем представлення матеріалу та мовою відповідає вимогам оформлення дисертацій, затвердженим наказом Міністерства освіти і науки України від 12 січня 2017 р. № 40. Матеріали дисертації чітко висвітлюють одержані під час дослідження науково-практичні результати.

Порушень академічної доброчесності в дисертації та наукових працях, в яких подано результати дисертації, не виявлено.

### **Дискусійні положення та зауваження до дисертаційної роботи**

Дисертаційна робота підтверджує високий рівень актуальності вивчення стресостійкості студентів в умовах інклюзивного навчання та воєнного стану. Проведене дослідження дозволяє визначити специфіку психологічних ресурсів студентів з різними типами порушень та їх вплив на здатність до адаптації в соціально-педагогічному середовищі. Водночас слід зауважити, що у вступному та теоретичному розділах можна було б більш детально обґрунтувати вибір конкретних психодіагностичних методик, пояснивши їх відповідність поставленим завданням та міжнародним стандартам психологічного дослідження.

Результати дослідження демонструють наявність значних відмінностей у рівні стресостійкості між студентами з інвалідністю та студентами без порушень. Проте у деяких випадках вплив зовнішніх факторів (регіон, умови навчання, соціально-економічне становище, наявність соціальної підтримки) виявляється значущим. Це вказує на необхідність більш детального аналізу контекстуальних змінних при інтерпретації результатів та узагальненні висновків.

Розроблена тренінгова програма розвитку стресостійкості є ефективним інструментом психологічної підтримки студентів. Вона сприяє формуванню адаптаційних копінг-стратегій, розвитку особистісних ресурсів та зміцненню психоемоційного здоров'я учасників. Водночас слід підкреслити необхідність проведення довгострокового моніторингу ефективності програми та її адаптації до різних освітніх та соціальних умов, особливо у дистанційній та змішаній формах навчання.

До основних обмежень належить регіональна специфіка вибірки, обмежена кількість учасників із різними типами інвалідності, а також поточні соціально-політичні умови (воєнний стан), які можуть впливати на психологічний стан студентів. Це обмежує можливість повного узагальнення результатів на всю популяцію студентів України. Також слід зазначити, що

короткостроковий характер тренінгового впливу може не відобразити повну динаміку розвитку стресостійкості.

Зауваження, що висловлені вище, мають дискусійний характер, а відтак не зменшують наукову новизну, теоретичну та практичну значущість дисертаційної роботи, яка рецензується.

### **Загальний висновок та оцінка дисертації**

Дисертаційна робота «Чинники стресостійкості студентів в умовах інклюзивного навчання» є завершеною науковою працею, в якій її автором, Овчаренко Оленою Юріівною, отримано нові науково обґрунтовані результати, що в сукупності розв'язують конкретне наукове завдання, яке має вагомe значення для розвитку теорії та методики психологічної освіти.

Дисертаційна робота Овчаренко Олени Юріївни відповідає вимогам «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України № 44 від 12.01.2022, а також вимогам наказу «Про затвердження вимог до оформлення дисертацій» Міністерства освіти і науки України № 40 від 12.01.2017, а її авторка, Овчаренко Олена Юріївна, заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 053 Психологія у галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки.

### **Опонент:**

кандидат психологічних наук, доцент,  
доцент кафедри практичної психології  
та соціальної роботи

Східноукраїнського національного університету  
імені Володимира Даля



**Аліме ОСМАНОВА**

Підпис Аліме Османової засвідчує  
начальник Відділу кадрів  
Східноукраїнського національного університету  
імені Володимира Даля



**Ольга КУРТОВА**